

Demà és Festa?

Francesc Garreta

La festa tradicional -i per tradicional entenem festes en àmbits molt diversos, des d'una celebració de caire familiar fins a la que pot afectar tot un poble-, comporta l'atorgament d'uns trets d'identitat als seus celebradors. Uns trets que fan que l'individu senti que pertany a una comunitat, a una geografia, a una cultura. Que les seves creences i els sentiments amb els quals les viu són compartits pels seus semblants. De vegades, però, aquestes creences poden aparèixer desdibuixades o incertes en algunes celebracions. A l'individu, se li fa difícil determinar-les i saber el perquè de certs rituals. Aquesta incertitud, tanmateix no és motiu perquè la celebració perdi el seu significat de ser ni perquè l'individu perdi l'ocasió de sentir-se'n partícip.

El concepte de *festa*, però, ha variat molt en els darrers temps. I aquesta variació, que no ho és només a nivell conceptual, ha motivat canvis de comportament col·lectiu i fins i tot individual en l'home actual. Des del darrer segle, quan es produeix la progressiva migració de la població de les zones rurals que comportarà el creixement de les ciutats, motivada bàsicament per la revolució industrial, es va formant una societat industrialitzada i urbana. Una nova societat que, de vegades,

L'article fa un repàs succint del concepte actual de la festa, mostra els seus orígens de base natural i n'assenyala els lligams amb el fet cultural, amb la finalitat de destacar alguns aspectes intrínsecs com a valors a tenir en compte en el camp de la identitat comunitària, l'ensenyament i la convivència. Al mateix temps, exposa la necessitat de la revisió constant, en la projecció de futur de la festa, com a identificadora d'una comunitat i d'entesa amb altres cultures.

• • • •

This article is a brief review of the current concept of festival, showing its origins of a natural basis, and pointing out its links with culture, with the aim of making some intrinsic aspects stand out as values to take into account in the fields of community identity, education and life together. At the same time, it sets forth the need for constant revision, in the future projection of the festival, as identifier of a community and of an understanding with other cultures.

• • • •

arrossega al nou àmbit urbà costums i tradicions que havia viscut en l'àmbit rural, però que també n'abandona d'altres que no troben l'entorn ni el motiu que les havia originat.

Una societat que, a hores d'ara i a les acaballes del segle actual, llueix d'haver aconseguit una altra revolució, la de ser una societat comunicada de forma constant i amb immediatesa, que ha anat perdent a marxes forçades els mites col·lectius. Uns mites que li proporcionaven lligams amb l'entorn i el passat i li presentaven el futur amb confiança, els ha substituïts per una infinitud d'incentius que, de vegades, no aconsegueixen perdurar més enllà d'un pensament i que apunten més a la satisfacció individual que no al sentit de pertinença. Apuntem tan sols -perquè no és la intenció d'aquestes línies- que en algun moment o altre, si és que no ho fem ja, la societat haurà de revisar aquest sistema d'entendre el fet comunicatiu si el considera sota l'axioma econòmic que allò que més abunda té menys valor i a l'inrevés. Dit d'una altra manera, tenir més accés a sistemes de comunicació, viure més agrupats, no pressuposa pas estar més comunicats ni, de re-top, que es valori com a tal la comunicació ni allò que bàsicament la fa possible, la paraula.

Tradició

Hem volgut encapçalar aquestes línies amb un títol interrogatiu, entre irònic i premonitori, perquè no pretenem concloure en res la qüestió que ens ocupa, ans proposar una reflexió sobre alguns aspectes que incideixen en la presència de la festa en la nostra societat, veure'n algunes modificacions que aporten els nous costums socials, i perquè es tracta d'una qüestió en permanent transformació, que no es planteja ni es resol de la mateixa manera per part de totes les comunitats. Això sí, cal considerar-la i tractar-la com un valor integrador de l'home en el seu entorn, i de les diferents cultures.

Dir, ara com ara i entre nosaltres, "demà és festa", pot suposar entendre coses diferents. Però de forma generalitzada, pressuposa absència de feina i disposició de temps lliure. Temps lliure, és a dir, temps buit que cal omplir. I és en aquest buit on sorgeix la llibertat de l'home d'omplir-lo al seu gust o conveniència. En conseqüència, també és en aquesta llibertat on es mostra la capacitat creativa de la individualitat i també la por provinent del desconcert.

De vegades, però, els homes trobem que "demà és festa" pot suposar una determinació concreta. Un espai en el qual el calendari cultural ens proposa un sentit donat apriorísticament i que té valor comunitari i no tan sols individual. És aleshores quan parlem de festa tradicional. Si ens atenim al sentit etimològic d'aquest mot, tradició -del llatí *traditio*, que vol dir traspassar, fer a mans-, ens adonem de la càrrega cultural que hi pot haver dins de tota la complexitat de ritus, i gestos, que els pobles realitzem en una celebració, en una festa i, alhora, potser

aprendrem a despullar aquest mot del seu sentit pejoratiu de conservadorisme gra-tuït.

La festa tradicional, aquella que amb un sentit o un altre és celebrada per una comunitat i en comunitat, ens apareix significada per una munió de ritus i actes de caire molt divers, i pot, igualment, estar originada per fenòmens també molt dife-rents. Pensem, per exemple, en la quantitat d'aspectes que arriben a conformar i formar part d'allò que entenem per festa: l'àpat i les diferents menges característi-ques; el vestit; l'espai on la celebrem; la música, la dansa; les arts plàstiques que es manifesten també en moltes facetes: la imatgeria, la decoració; la riquesa dels dife-rents gèneres de literatura oral, etc., etc., constitueixen per si mateixes tot un món prou ric per a constituir-se en manifestacions portadores de significat. Totes les fes-tes, però, contindran en origen i en el seu si la presència d'un significat mític no sempre revelat als mateixos celebradors. Això sí, un significat mític que és el que atorga sentit comunitari al gest, al ritual. Sense aquesta presència del mite, la festa perd el seu significat col·lectiu, el gest esdevé buit i sense alè. En aquest sentit, avui, tant és possible parlar de festa quan celebrem un ritual d'origen ancestral com quan omplim un estadi esportiu. La tradició, en definitiva, ha d'anar justifica-da per la pervivència del mite.

Natura i cultura

Podem considerar l'origen d'algunes festes en el fet de constatar el lligam o la dependència de l'home amb la natura, i d'aquí per la posterior relació de l'home amb la caça, els conreus i la ramaderia. Al llarg de la història, i a mesura que l'ho-me aprenia a advertir que el comportament de la natura no era arbitrari, n'assumia la dependència, la submissió, i d'aquest comportament, naixia el valor mític i el sentiment religiós.

Proposo en aquest punt un breu joc imaginatiu. Imaginem l'home ancestral quan comença a percebre les gradacions de la llum que li proporciona el sol. I co-mença a posar nom a la claror i a la foscor, les quals anomena dia i nit; però també determina espais més curts, i així diu albada, matí, migdia, tarda, vespre... Percep igualment que la llum li pressuposa escalfor i la fosca, la seva absència. Amb aques-ta constatació comença a formar divisió del temps i inicia un calendari. Però no pas un calendari a la seva mesura sinó a partir de la que li proporciona la natura. Podem ampliar aquest fet a les estacions, als solsticis i als equinoccis. Per tant, constata que el sol, que infon vida als éssers vius, té uns moviments que es reno-ven cíclicament.

Si aquesta percepció pot ser important, encara ho és més el fet que l'home s'a-doni que no pot modificar aquests cicles i que, per tant, en depèn. El reconeixe-ment de la dependència de l'home respecte d'uns cicles que no pot arbitrar, és cab-

dal per a entendre el pas següent. Perquè si l'home és capaç de comprendre la seva dependència, també és capaç de manifestar la seva submissió. Aquesta submissió, l'exterioritzarà, per exemple, encenent una foguera en honor del sol quan veurà que aquest és en el seu moment de màxima i menor incidència. En aquesta acció és fàcil de veure-hi el primer gest, el primer ritus que ens presenta l'home com un ésser capaç de formar i reconèixer el fet mític i de manifestar-se com a ésser religiós.

En aquest primer ritus, també hi podem percebre l'íntim lligam que s'estableix entre el fet natural i el fet cultural. La natura proporciona a l'home el primer calendari, el natural, damunt del qual anirem construint el calendari de gestos, de ritus, costums i consuetuds que esdevindran festa i que constituïran el calendari cultural. La relació que s'estableix entre natura i cultura és essencial per a comprendre, no tan sols el perquè o els orígens d'allò que celebrem avui, sinó, sobretot, el perquè de la transformació del concepte de festa que comentàvem.

Quan l'home actual de vegades gira l'esquena a la natura, i ho fa en nom del progrés sense límits, no s'adona que es traïx a si mateix en transgredir un reconeixement ancestral que no fa sinó dir que formem part d'un tot del qual depenem.

Renovació

A partir d'allò que ens ve donat per la natura, hem anat establint les divisions del temps i parlem d'hores, dies, setmanes, mesos, anys, dècades, segles, etc. Unes divisions que regeixen el nostre comportament natural i cultural. Aquesta divisió del temps, que sovint representem en forma de cicles lunars, estacions, quadrícules, compartiments, dietaris, agendes, etc., ens proporciona una oportunitat d'ordenar-nos i regir-nos. Però, per sobre de tot, i sovint sense que en siguem conscients, aquesta necessitat innata de la divisió temporal fa possible a l'home exercitar una necessitat ancestral, la de renovar-se.

El sentiment i la necessitat de renovació són implícits en moltes de les festes que celebrem. En unes, ho serà a partir de simples gestos, en d'altres, a partir de rituals de purificació que significaran deixar enrere un temps passat per endinsar-nos en un de nou. Són molts els exemples que podríem assenyalar: l'home agrari renovarà la terra per a una nova llavor a la fi de cada cicle de collita, i a més ho farà simbòlicament invocant la protecció dels camps i de les llars, mentre que el ciutadà ho farà dels termes, els pobles i les ciutats -com per exemple ens explica Ovidi als *Fastos*-; saltarà damunt les brases del foc ritual, renovarà el vestuari, els atuells, etc. Nosaltres, a l'actualitat, no som gens lluny de tot això, de manifestar, exterioritzant-ho en ritus, la necessitat innata de renovació. Fixem-nos sinó en la festa més emblemàtica que tenim en aquest sentit, el Cap d'any. Es tracta precisament d'una de les festes més deslligades del calendari natural, pel fet que és una data que les diferents cultures han fixat de forma arbitrària d'acord amb el propi calendari i

que ha experimentat variacions al llarg de la història. Doncs bé, tot i aquest deslligament amb la base natural, nosaltres, actualment, concentrem en un curt espai de temps, que pot ser tan sols el de dotze segons, una sèrie de gestos que exalten el significat d'un límit a partir del qual establir un abans i un després.

La necessitat d'establir aquests límits per a la renovació no la trobem tan sols a la festa de Cap d'any, sinó també en nombroses celebracions i alguns costums que aniran pantant el pas del temps anual. Així el sentit cristià de la Pasqua o, en el costumari de l'home urbà, l'antic costum de renovar el vestit en aquestes i d'altres dates assenyalades (*Per Nadal qui res no estrena res no val*), o en el mateix fet de formar les fogueres de sant Joan a partir de trastos vells i no de llenya preparada a propòsit, etc.

Mite i misteri

Quan proposem que caldria a l'home actual retrobar el sentit de la festa per retrobar-se a si mateix, ho fem tenint en compte que aquesta és portadora tant del sentit de grup, del ritual social, del mite, com d'una part d'inconegut, de misteri.

En efecte, ja hem dit més amunt que les absències del domini mític d'una festa, del coneixement exacte del seu perquè, dels seus orígens, no pressuposen l'exclusió de l'individu a la celebració social i a sentir-se'n particip. La festa, la celebració grupal manifestada en un ritus, comporta sovint l'existència d'un espai no explicat, misteriosos que sovint trobem unit al fet tradicional.

Aquests espais per al misteri són els que s'han anat fonent a la nostra societat, sovint adelerada a donar explicació pragmàtica a tota cosa. A no permetre la diferenciació entre explicació i sentit.

Des de diferents camps de la psiquiatria i la psicologia s'ha assenyalat la pèdua del sentit grupal -familiar, social, cultural-, i de les manifestacions que l'exterioritzen, com ara la festa, així com la necessitat de l'home al mite, com una de les causes de l'angoixa que caracteritza l'home actual.¹

Igualment, la necessitat del mite ha estat assenyalada des de diferents camps del saber. Ho ha manifestat el pensament filosòfic modern, la psiquiatria, sobretot la psicoanàlisi, i algunes branques de la ciència com la física i la biologia.

El mite, i la seva expressió narrativa mitjançant la festa i el ritual, també ha de contribuir a l'afirmació de la identitat col·lectiva. I ens cal recordar que una

¹ Són nombroses les personalitats que han estudiat o considerat aquest aspecte, així com les diverses àrees del coneixement que l'han tingut en compte; n'assenyalem només algunes fonts més acostades als nostres dies: Nietzsche a *L'origen de la tragèdia*; en el camp de la psiquiatria, sobretot, la psicoanàlisi, i més a l'actualitat i d'una forma específica Rollo May a *The Cry for Myth*, del qual hi ha una versió en castellà a l'editorial Paidós; estudiosos i literats com Canetti a *Masse und Macht*, versió en castellà a Alianza/Muchnic; en el camp de la ciència, biòlegs com M. Bronson; L. Duch a *Mite i cultura*, PAM, etc.

col·lectivitat no és un ens abstracte, sinó que és formada per individualitats. Una individualitat que, recentment, veiem proclamar com a expressió de llibertat i d'universalitat, el deslligam grupal, una pretesa absència d'identitat cultural que vagi unida al concepte de nació, sense adonar-se que per a poder reconèixer i acceptar l'altre, ens cal fugir de la fal·làcia de tot allò que ens negui la pròpia identitat.

Festa i ensenyament

És fàcil, per als qui ens dediquem a l'ensenyament, de distingir dues formes prou diferenciades de viure i transmetre la festa en el món de l'educació obligatòria. D'una banda, la de les escoles que s'han organitzat considerant-se un element més de l'entorn social i cultural del qual formen part, i de l'altra, les que viuen deslligades del seu entorn. No seria just considerar-ho així d'una forma absoluta, però sí que podem distingir, a Catalunya, una gran diferència entre les escoles de les grans ciutats i les que trobem a comarques, a ciutats, viles i poblacions més reduïdes, on la imbricació amb l'entorn és més natural.

Hi ha dues circumstàncies que han contribuït a accentuar aquesta diferència. D'una banda el fet inqüestionable de la vida a les grans ciutats, amb un costumari propi o desdibuixat, amb condicionants per a la convivència, les relacions socials, la consideració del temps, l'allunyament de la natura, el contacte amb aquesta d'una forma poc realista i esparsa, on, tot plegat, fa que els rituals trobin poc espai per a la celebració i que en tot cas n'ofereixi de nous més mediatitzats per noves expressions culturals. Pensem, sinó, en el fet que es produeix en l'àmbit familiar ciutadà quan, generalment, són els més menuts els qui aporten els punts de pauta del calendari festiu des de l'escola cap a la família, i no a l'inrevés o, com caldria desitjar, a l'uníson.

De l'altra, el fet també cert que l'home de la gran ciutat ha manifestat un enyor de la natura perduda així com d'algunes manifestacions que la vida urbana li ha fet perdre. Aquest enyor s'ha vist pal·liat en certa forma per les modernes vies de comunicació, per la massiva popularització del cotxe com a utilitari, que es produeix des dels anys seixanta i que permet a l'home retrobar-se amb l'entorn natural fins al punt de popularitzar també el fenomen de la segona residència. Tot plegat, però, ha fet que l'home es mogui a la recerca d'unes arrels perdudes o estroncades. En el cas de la festa, aquestes circumstàncies han fet que l'home urbà passés d'un passat on se sentia *participant* de la festa a ser-ne un *espectador* i que, de retop, algunes festes esdevinguessin al seu torn espectacles per a una part determinada de la població.

Les comunitats més reduïdes, que permeten una relació més quotidiana, com trobem als barris, les viles, etc., fan possible que l'escola no visqui tan deslligada de les celebracions que porta el pas del temps, que identifiquen la pròpia comunitat

de la qual forma part. Que la preparació d'una festa sigui viscuda pel nen no com un fet extemporani o artificiós, sinó que veu preparar i viure en altres àmbits com el familiar o el comunitari.

Tenint en compte tots aquests factors de la nostra realitat, el món de l'ensenyament, i en concret el centre educatiu, hauria de fer un treball de reflexió per veure si la seva trajectòria ve justificada per l'entorn d'on forma part o si, com sovintaja, la festa és només un conjunt de moments diferents que fan la seva aparició de tant en tant com un aturament especial que realitzem en determinats moments del curs.

Si pretenem contribuir a una formació integral de la persona, no podem reduir el concepte de festa a unes determinades celebracions que destaquen per damunt d'unes altres: la festa de la castanyada, el carnestoltes i la diada de sant Jordi, per exemple. De vegades observem com aquestes festes han esdevingut *escolars*, com han anat creant fins i tot la pròpia literatura i modificant la mitologia originària, fins al punt, en alguns casos, d'iniciar un camí deslligat del conjunt de la societat que no sabem on pot menar.

Una falsa interpretació de l'element folklòric, fins i tot del mateix concepte, com d'un fet superficial, lligat a unes determinades manifestacions d'àmbit molt localitzat, no és contributiva del conjunt de valors que la festa permet d'assolir. De vegades també podem observar com una visió reduccionista més aviat contribueix a proclamar una visió molt pobra del missatge que inclou.

Si l'escola és societat, i la nostra realitat proclama un món cada cop més comunicat, i multicultural, pot ser un luxe massa car de cara al futur renunciar, en nom d'un fal·laç universalisme, als trets identificadors que han de permetre a tota comunitat manifestar-se com a tal, justament per poder acceptar l'altre com a igual.